

Makale Künyesi (Araştırma): Meral, T. (2023). Türk edebiyatında ferec ba'de's-şidde. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 281-294.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1274342>

TÜRK EDEBİYATINDA FEREC BA'DE'S-ŞİDDE

Tuğba MERAL¹

ÖZET

Ferec ba'de's-şidde, Arap edebiyatında sıkıntıdan ferahlığa ulaşılan hikâyelerin toplandığı bir edebî tür olarak dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmış; Fars edebiyatındaki örnekleri ise on üçüncü yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Arap ve Fars edebiyatlarında çok popüler olan bu edebî türün günümüze ulaşan Türkçe yazmaları, genellikle eser odaklı olarak çalışıldığı için Türk edebiyatında Ferec ba'de's-şidde, bugüne dek tek bir eser gibi algılanarak değerlendirilmiş; on beşinci yüzyılda Farsçadan tercüme yoluyla edebiyatımıza girdiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Oysa Türk edebiyatında; 14 bâbli, 13 bâbli ve 42 hikâyeli olmak üzere üç ayrı Ferec ba'de's-şidde külliyyatı bulunmaktadır. 14 bâbli Türkçe Ferec ba'de's-şidde, on beşinci yüzyılda Mevlânâ Lutfi Tokadî tarafından Arapçadan; 13 bâbli Türkçe Ferec ba'de's-şidde, yine on beşinci yüzyılda Mehmed b. Ömerü'l-Hâlebî tarafından Farsçadan tercüme edilerek hazırlanmıştır. İlk musannifi belli olmayan 42 hikâyeli Türkçe Ferec ba'de's-şidde ise bugüne dek Farsçadan tercüme olarak değerlendirilmiştir fakat Arap ve Fars edebiyatlarında 42 hikâyeli başka bir Ferec ba'de's-şidde'nin bulunmaması; 42 hikâyeli yazmaların, Ferec ba'de's-şidde türünün karakteristik özelliklerini taşıyıp taşımadığı ve mevcut yazmalarda tespit edilen sözlü gelenek unsurları, bu külliyyattaki hikâyelerin derlenerek hazırlandığına işaret etmektedir. 42 hikâyeli külliyyata ait günümüze ulaşan en eski nüsha, bugüne kadar Budapeşte (1451) yazması olarak bilinmektedir fakat Paris-I (1390-1410) yazmasının daha eski olduğu anlaşılmıştır. Türkçe Ferec ba'de's-şidde'lerin bilinen en eski yazmaları, 42 hikâyeli külliyyata ve on dördüncü yüzyıla aittir. Dolayısıyla Türk edebiyatına Ferec ba'de's-şidde türünün ilk olarak on dördüncü yüzyılda 42 hikâyeli yazmalarla girdiği söylenebilir. Türkçe Ferec ba'de's-şidde'ler üzerine yapılan araştırmalarda genellikle 42 hikâyeli yazmalara yoğunlaşmış; 14 bâbli ve 13 bâbli külliyyatlara ait yazmalar ise maalesef bugüne dek ihmal edilmiştir. Bu makalede, Türkiye'deki ve yurt dışındaki kütüphanelerde tespit edilen Türkçe Ferec ba'de's-şidde yazmaları üç külliyyat hâlinde değerlendirilecek; üç külliyyatın bugüne dek gözden kaçırılan yeni yazma nüshaları tanıtılacak ve son olarak (Paris-I, Budapeşte, Hamidiye ve Fatih-I olmak üzere) dört nüshadan hareketle 42 hikâyeli Türkçe Ferec ba'de's-şidde'nin özellikleri üzerine ayrıntılı bir inceleme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Ferec ba'de's-şidde, Türk edebiyatı, mensur hikâye, halk hikâyesi.

¹ Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Doktora Programı.
tugbameral@hacettepe.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3003-0043>

GİRİŞ

Ferec ba'de's-şidde'nin (FBS) adı, kelimesi kelimesine "mihnetten sonra saadet / cefadan sonra sefa" olup "cefa olmadan sefa olmaz / önce cefa, sonra sefa", "acıdan sonra sevinç gelir", "yağmurdan sonra güneş doğar", "Post nubila Phoebus" gibi basmakalıp ifadeler karşılık gelir (Hazai ve Tietze, 2017, s. 18). Bu adı taşıyan ilk eserler Arap edebiyatında ortaya çıkmış ve çok popüler olmuştur. Bunların en eskisi 9. yüzyılda Ebu'l-Hasan Medâini'ye, en meşhuru ise 10. yüzyılda Ebû 'Alî el-Muhassin el-Tanûhî'ye aittir. Daha sonraki FBS'lere kaynak teşkil eden Tanûhî'nin eseri, 14 bâb ve 360 hikâyeden oluşur². Her bâbda ayrı bir konu ele alınır. Örneğin, 5. bâbda Emevi halifeleriyle ilgili hikâyeler, 11. bâbda hırsızlıkla ilgili hikâyeler, 13. bâbda ise cariyesine âşık olan kişilerle ilgili hikâyeler bulunur³.

Arap edebiyatında sıkıntıdan ferahlığa ulaşılan hikâyelerin toplandığı bir edebî tür olarak ortaya çıkan FBS'nin Fars edebiyatındaki en eski örnekleri 13. yüzyıla aittir. Bunlardan en meşhuru Mevlânâ Hüseyin bin Es'ad bin Hüseyin el-Mü'eccedî el-Dihistânî'nin eseridir. Arap edebiyatındaki FBS'lerden derlenerek⁴ hazırlanan ve kendi eklemeleriyle genişletilen Dihistânî'nin eseri, 13 bâb ve 231 hikâyeden oluşur. Her bâbda ayrı bir konu ele alınır. Örneğin, 3. bâbda iyi bir dua veya iyi bir faldan sonra ferahlığa kavuşan kişiler; 6. bâbda bir rüyayla sıkıntıları mutluluğa dönüşen kişiler; 10. bâbda ise zor bir hastalığa yakalanıp Allah'ın yardımıyla hayatta kalan kişilerin hikâyeleri bulunur⁵.

Bugüne kadar FBS'nin Türk edebiyatına Fars edebiyatından tercüme yoluyla girdiği (bk. Kurgan, 1945, s. 363) ve 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığı (bk. Adalar Subaşı, 2016, s. 13) düşünceleri yaygınlaşmıştır. Bu hatalı düşüncelerin sebebi, FBS'nin bir edebî tür adı olduğunun göz önünde bulundurulmaması ve tek bir eser gibi algılanarak değerlendirilmesidir. Türk edebiyatında üç ayrı FBS külliyesi bulunmaktadır⁶:

² Kurgan (1945, s. 362) ve Kavruk'a (1998, s. 58) göre Tanûhî'nin eseri 10'ar hikâyeden oluşan 14 bâb'a ayrılmıştır ve toplamda 140 hikâye içermektedir. Konu hakkında daha detaylı bilgi veren Adalar Subaşı'ya (2016, s.9) göre ise iki bölüm, 14 bâb ve 360 hikâyeden oluşmaktadır.

³ Tanûhî'nin eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Adalar Subaşı, 2016, s. 6-10.

⁴ Dihistânî'nin eserinin hangi Arapça FBS'den tercüme edildiği konusunda çeşitli görüşler vardır. Kurgan'a (1945, s. 362) göre Dihistânî'nin eseri Tanûhî'den tercüme edilmiştir. Kavruk'a (1998, s. 58) göre ise gerek Farsça kataloglarda, gerekse Dihistânî'nin tercümesinin ön sözünde çevirinin Medâinî nüshasından yapıldığı, eklemelerle eserin genişletildiği açıkça belirtilmektedir. Konuyu daha ayrıntılı bir şekilde ele alan Adalar Subaşı (2016, s. 10-11) ise Dihistânî'nin 13 bölüm olarak yaptığı tercümeyle İzzüddin b. Tahir Zengî'ye 1253-1261 yılları arasında sunduğunu; eserin ön sözünde Medâinî'den tercüme edildiği bilgisinin yer aldığı fakat günümüze ulaşmayan bu eserin 5-6 varaktan oluştuğu, Dihistânî'nin eserinin ise 13 bâblık kapsamlı bir eser olduğu ve tüm kaynaklarda Tanûhî'nin eserinden tercüme edildiği bilgisinin verildiğini ifade etmiştir. Hazai ve Tietze (2017, s. 19) ise Dihistânî'nin derlemesine bir dizi hikâye daha eklediğini belirtmiştir. Dolayısıyla Dihistânî'nin eserinin tercümeden ziyade derleme niteliğinde olduğu söylenebilir. FBS'nin Arap edebiyatında bir edebî tür olarak ortaya çıktığı gerçeği de bu tespiti kuvvetlendirmektedir.

⁵ Dihistânî'nin eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Adalar Subaşı, 2016, s. 10-13.

⁶ Benzer bir tasnif daha önce Kavruk (1998, s. 60) tarafından yapılmıştır. Fakat Kavruk'un tasnifinde Türkçe FBS'ler üç ayrı külliye yerine "üç ayrı tercüme" olarak değerlendirilmiş; 13 ve

1. Arapçadan Mevlânâ Lutfi Tokadî tarafından yapılan 14 bâbli çeviri,
2. Farsçadan Mehmed b. Ömerü'l-Hâlebî tarafından yapılan 13 bâbli çeviri,
3. Yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenerek hazırlanan 42 hikâyeli metin.

Arapça ve Farsçadan tercüme olan nüshalar hakkında tarihî kaynaklarda verilen bilgiler, bu iki külliyyatın 15. yüzyıla ait olduğunu göstermektedir. 42 hikâyeli külliyyata ait yazmalar ise en geç 14. yüzyılın ortasında hazırlanmaya başlamıştır. Dolayısıyla FBŞ "türü"nün Türk edebiyatına ilk olarak 42 hikâyeli yazmalarla girdiği söylenebilir.

14 BÂBLİ KÜLLİYAT

"*Keşfü'z-Zünûn*'a göre çoğu zaman Deli Lutfi olarak anılan Mevlânâ Lutfi Tokadî (öl. H 900/M 1494-5), FBŞ'nin 14 bölümlü bir tercümesini yapmıştır ki bunun Tanûhî'nin orijinal eserine dayandığı açıktır. Taşköprülüzâde, Tokadî'nin hâl tercümesinin sonunda, hangi eseri esas aldığıni belirtmeden, onun FBŞ'yi tercüme ettiğini kısaca zikreder. Bu eser kaybolmuş görünmektedir" (Hazai ve Tietze, 2017, s. 18). Son araştırmalarımıza göre Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda *Terceme-i Ferec Ba'de's-Şidde* başlığını taşıyan üç adet yazma bulunmaktadır⁷. Bu nüshalardan birinin veya birkaçının bu külliyyata ait olma ihtimali vardır.

13 BÂBLİ KÜLLİYAT

Keşfü'z-Zünûn'a göre Muhammed b. Ömer el-Hâlebî'nin 15. yüzyılın ikinci yarısından kalma 13 bâbli bir Türkçe FBŞ tercümesi bulunmaktadır (Hazai ve Tietze, 2017, s. 19). Bu tercümenin Budapeşte, Ankara ve Paris'te olmak üzere üç nüshası günümüze ulaşmıştır⁸. En eski nüsha, H Şevval 842 (M 1438) tarihli Budapeşte yazmasıdır. Oldukça eski tarihli olan bu yazmanın katalog kaydında (Parlatır ve Hazai, 2007, s. 218-219) müellif nüshası olup olmadığına dair bilgi verilmemiştir.

Söz konusu üç yazmanın dibacesinde Hâlebî, kendi adını vererek, eseri Sultan II. Murad için Farsçadan tercüme ettiğini açıkça ifade etmektedir. Buna rağmen, yazmaların katalog kayıtlarında tercümenin kaynağı olarak Arapça FBŞ'ler zikredilmiştir: Milli Kütüphane nüshası⁹ İbn Ebü'd-Dünya'dan; Budapeşte nüshası¹⁰ ve Paris nüshası¹¹ ise

---

14 bâbli külliyyatlar Arapçadan tercüme sayılmıştır. 42 hikâyeli Türkçe FBŞ'lerin ise Farsçadan Kasım bin Mehmed tarafından tercüme edildiği söylenmiştir. Bu çalışmanın yeni baskısında (2022, s. 60) aynı bilgiler tekrar edilmiştir.

⁷ Söz konusu yazmaların katalog kayıtlarına şu adreslerden ulaşılabilir:

<http://yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-ferec-bades-sidde/118288>

<http://yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-ferec-bades-sidde/118289>

<http://yazmalar.gov.tr/eser/terceme-i-ferec-bades-sidde/118290>

⁸ Bunlardan ikisinin (Budapeşte ve Paris 383 yazmalarının) yalnızca katalog numaraları Hazai ve Tietze (2017, s. 19) tarafından paylaşılmıştır. Ankara'daki Milli Kütüphane'de bulunan üçüncü nüsha ise ilk kez tarafımızca ortaya çıkarılmaktadır.

⁹ bk. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/344356?SearchType=1>

¹⁰ Parlatır ve Hazai (2007, s. 218) tarafından hazırlanan katalog kaydında hatalı olarak hem "Arap yazar Tenûhî'den çevrilmiş ilk metindir", hem de "Ketebe kaydından FBŞ'nin Farsça versiyonu olarak gösterilmektedir" şeklinde çelişkili bilgiler verilmiştir.

Tanûhî'den tercüme sayılmıştır. Oysa İbn Ebü'd-Dünya'nın FBS'si Arapçadır ve konularına göre 31 bâba ayrılmıştır (*bk.* Adalar Subaşı, 2016, s. 6). Tanûhî'nin Arapça FBS'si ise 14 bâbdan oluşmaktadır (*bk.* Adalar Subaşı 2016, s. 7). Yazmaların katalog kayıtlarındaki bu hatalı bilgiler, Türk edebiyatında üç ayrı FBS külliyyatı olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

Daha önce ifade edildiği üzere, Dihistânî'ye ait Farsça FBS 13 bâbdan oluşmaktadır. Hâlebî'nin eserinin 13 bâbdan oluşması ve Farsçadan tercüme olması, kaynağının Dihistânî olduğunu düşündürmektedir. Bu ihtimal, Hazai ve Tietze (2017, s. 19) tarafından da dile getirmiştir. Bu külliyyata ait olan 383 numaralı Paris nüshası üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmaya göre: 13 bâb ve 168 hikâyeden oluşan yazmada, bâblara ait çerçeve hikâyeler Dihistânî'nin Farsça FBS'si ile aynı olduğu için Hâlebî'nin tercümesi, Dihistânî'nin eserine dayanmaktadır (Alparslan, 2016, s. 512). Fakat Alparslan'ın bu tespiti Dihistânî'nin hangi nüshasından hareketle yaptığı bilinmemektedir.

Dihistânî'nin eserindeki bâbların konuları (Adalar Subaşı, 2016, s. 11) ile Hâlebî'nin tercümesine ait olan Paris nüshasındaki konular (Alparslan, 2016, s. 20-23) karşılaştırıldığında Alparslan'ın belirttiği gibi bir "aynı"lık bulunmadığı; bâbların konularının değiştiği gibi bâbların içerisindeki hikâye sayılarının da bu iki eser arasında değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir¹². Bunun sebebi, 17. yüzyıla tarihlendirilen Paris yazmasının Hâlebî'nin elinden çıkan nüsha olmaması (yani müellif nüshası olmaması) olabilir. Hâlebî'nin tercümesini Avfi'nin Farsça eserinden yapmış olma ihtimali de bulunmaktadır¹³.

Bu külliyyata ait olan -daha önce yayımlanmamış ve daha eski- H Şevval 842 (M 1438) tarihli Budapeşte ile H 913 (M 1507/1508) tarihli Ankara nüshalarının karşılaştırılarak incelenmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışma yapılana dek, Hâlebî'nin tercümesinin Dihistânî'den kaynaklandığı bilgisine ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Son olarak, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda *Terceme-i Ferec Ba'de's-Şidde* başlığını taşıyan üç adet yazmadan biri veya birkaçının bu külliyyata ait olma ihtimali de hatırlatılmalıdır.

42 HİKÂYELİ KÜLLİYAT

Günümüze ulaşan Arapça ve Farsça FBS'lerin bâblardan oluştuğu ve her bâbda ayrı bir konunun ele alındığı bilinmektedir. Bu uygulama diğer iki külliyyata ait olan Türkçe FBS'lerde de sürdürülmüştür. Bu külliyyatta ise bâb sistemi kullanılmamıştır. Eksiksiz bir nüshada: (1) dibace, (2) hikâyelerin başlıklarını veren bir liste, (3) 42 hikâye bulunmaktadır. Bazı yazmalarda hikâyelerden yalnızca bir seçme bulunduğu gerçeğini bir tarafa bırakacak olursak (*bk.* Hazai ve Tietze, 2017, s. 27-34), 42 hikâyenin sırası hep

¹¹ *bk.* <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b100825445/f1.item.r=Turc%20383>

¹² Dihistânî'de toplamda 231 hikâye bulunurken Halebî'nin bu nüshasında 168 hikâye bulunmaktadır.

¹³ Dihistânî ile aynı yüzyılda yaşayan Muhammed b. Avfi, *Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-Rivâyât* adlı eserinde FBS'yi tercüme ettiğini belirtmiş fakat bu eser henüz ele geçmemiştir (Adalar Subaşı, 2016, s. 10).

aynıdır. Bazı hikâyeler münferit hâlde bulunurken¹⁴, bazıları bir çerçeve hikâyeye ile birbirine bağlanmış bir veya daha fazla hikâyeden oluşmaktadır¹⁵; yalnızca 36. Hikâyede çerçeve hikâye bulunmaksızın art arda 7 hikâye sıralanmıştır.

Bu külliyyata ait 50'den fazla yazma nüsha tespit edilmiştir. Günümüze ulaşan en eski nüsha, 1390-1410'a tarihlendirilen 377 numaralı Paris-I yazmasıdır¹⁶. Fakat tarihsiz olduğu için bugüne kadar araştırmacılar tarafından göz ardı edilmiştir. Tarihli nüshaların en eskisi ise H 855 (M 1451) yılına ait Budapeşte yazmasıdır. Vambéry (1901, s. 4), *Altosmanische Sprachstudien* başlıklı çalışmada, gördüğü en eski Türkçe FBŞ yazmasının H 784 (M 1382) tarihli bir Bursa nüshası olduğunu belirtmiş fakat maalesef bulunduğu yer hakkında bilgi vermemiştir¹⁷. Hazai ve Tietze'ye (2017, s. 20) göre: "1382 tarihi, mümkün olan en geç kaleme alınış tarihi olarak ele alınabilir. Yaklaşık kaleme alınış tarihi için 14. yüzyılın ortalarını kabul etmek doğru olacaktır. Bugün elimizdeki mevcut malzemeden dolayı daha doğru bir tarihlendirme mümkün olamamaktadır." Vambéry'nin bahsettiği Bursa nüshasının 1382 tarihli olmasından ve günümüze ulaşan en eski nüshanın 1390-1410 arasına tarihlendirilmesinden hareketle, Türk edebiyatında FBŞ türünün ilk olarak 42 hikâyeli külliyyat ile en geç 14. yüzyılın ortalarında ortaya çıktığı söylenebilir.

Arap ve Fars edebiyatlarında 42 hikâyeli bir FBŞ bulunmadığı için bu külliyyatın kaynağı belirsizdir. Fakat bugüne kadar yapılan çalışmalarda -külliyyat ayrımı yapılmamış olsa da 42 hikâyeli nüshalar kastedilerek- Türkçe FBŞ'lerin Farsçadan tercüme olduğu düşüncesi yaygındır. Bu konuda ülkemizde ilk çalışmayı yapan Kurgan'a (1945, s. 363) göre Türkçe FBŞ'ler "muhakkak ki Acemce bir aslın tercümesidirler" Hatta "Eserin Farişî bir asıldan tercüme olduğunu bu hususta bir tetkik yapan Vambéry de kabul etmektedir." Eski Türk edebiyatında mensur hikâyeler üzerine bir monografi hazırlayan Kavruk'a (1998, s. 60) göre: FBŞ'nin Türkçeye üç ayrı tercümesi yapılmıştır ve 42 hikâyeli nüshaların Farsçadan Kâsım b. Mehmed tarafından çevrildiği tahmin edilmektedir. Yine 42 hikâyeli nüshaları değerlendiren Hazai ve Tietze'ye (2017, s. 19) göre ise "Burada büyük ihtimalle bu şekliyle bugünlere gelememiş veya en azından bilinmeyen Farsça bir eserin tercümesi söz konusudur."

Arap harfli Türkçe elyazmalarında eser tercüme edilerek hazırlanmışsa bu bilgi, ön söz niteliğindeki dibace bölümünde verilir veya hatime bölümünde mütercim adı

¹⁴ Toplam 25 hikâye, çerçevesiz tek hikâyeden oluşmaktadır: 1, 3, 5, 7, 9, 12-14, 18, 21, 23-26, 29, 31-33, 35, 37-42.

¹⁵ Toplam 16 hikâyede çerçeve tekniği kullanılmıştır: 2, 4, 6, 8, 10, 11, 15-17, 19, 20, 22, 27, 28, 30, 34.

¹⁶ Blochet'ye (1947, s. 159) göre yaklaşık olarak 1400 yılında istinsah edilmiş olmalıdır. Bulduğu kütüphanenin 2019 yılında güncellenen online katalog kaydında (*bk.* <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc92902c>) ise 1390-1410 arasına tarihlendirilmiştir. Bu külliyyata ait olan Paris-I, Budapeşte, Hamidiye ve Fatih-I yazmalarının karşılaştırmalı incelendiği doktora tezimizde yaptığımız incelemeler sonucunda Paris-I yazmasının günümüze ulaşan en eski nüsha olduğu tespit edilmiştir.

¹⁷ Burada Arapça FBŞ'nin Türkçe tercümelerinden biriyle bir karıştırmanın söz konusu olması ihtimali, varlığını bildiğimiz tercümelemlerin 15. yüzyıla ait olmasından dolayı ortadan kalkmaktadır (Hazai ve Tietze, 2017, s. 20).

zikredilir. Fakat 42 hikâyeli külliyata giren yazmaların hiçbirinde, dibacede veya hatimede yazarın veya mütercimnin adı bulunmamaktadır. Buna dair tek veri, muhtemelen 15. yüzyıla ait olan tarihsiz Laleli yazmasının ilk varağının ön sayfasında bulunmaktadır: bu kayıt, "Mütercim el-Kâsım b. el-Muhammed'in bildirdiğine göre" bu kitabın *Ahbarü'l-Ferec Ba'de's-Şidde* olduğunu ifade etmektedir. Hazai ve Tietze'ye göre yazı ve mürekkep de bu kaydın daha sonra eklenmiş olmayıp yazmanın oluştuğu dönemden kalma olduğunu göstermektedir. Fakat bu veri, eserin metninin kendisinde mevcut olmadığı ve diğer yazmalarda da bulunmadığı için ihtiyatla kabul edilmelidir (Hazai ve Tietze, 2017, s. 21). Diğer yandan, dibace metinlerinde eserin tercüme olduğu hakkında herhangi bir ifade (mütercim adı veya tercüme edildiği bilgisi) bulunmazken, derlenerek hazırlandığı bilgisi verilmektedir. Paris-I (1390-1410), Budapeşte (1451), Hamidiye (1492), Laleli (15. yüzyıl), Fatih-I (1565) ve Fatih-II (1575) olmak üzere altı yazmadaki dibace metinlerine göre: bir "hikâyetnâme" olan bu eser, "âlim ve fazıl kişiler tarafından", halkı eğitime ve insan tabiatını ıslah etme amacıyla "cem edilmiş"tir.

Dibace metinlerindeki "cem etme" ifadesi, hikâyeye sonlarındaki dualarda da sürdürülmüştür. İncelenen dört nüshada genellikle; kitabı derleyen, yazan, okuyan, dinleyen ve kitabın sahibi olmak üzere beş ayrı kişiye dua edilmektedir. En fazla dua, kitabı derleyen kişi için edilmiştir: Paris-I nüshasında 42 hikâyenin tamamında; Budapeşte'de 42 hikâyeden 37'sinde; Hamidiye'de 32'sinde; Fatih-I'de ise 42 hikâyenin tamamında *kitâbı düzen, cem' iden, muşannif, te'lif iden, mü'ellif*¹⁸, *müellif-i kitâb* veya *mü'ellif-i kelimât* ifadeleri kullanılarak kitabı veya hikâyeyi derleyen kişiye dualar edilmesi, bir bütün olarak eserin "derleme" olduğunun öne çıkarıldığını göstermektedir. Dibace metinleri ve hikâyeye sonlarındaki dua cümlelerinden hareketle, 42 hikâyeli Türkçe FBŞ'lerin farklı kaynaklardan "derlenerek" hazırlandığı; o dönemde eseri kullanan ve çoğaltan kişilerin de bu durumun bilincinde olduğu söylenebilir.

Hikâyelerin konuları ve içeriklerine bakıldığında eserin derleme niteliğinde olduğu açıkça görülmektedir. Farsçadan tercüme edilen 13 bâbli Türkçe FBŞ'nin Paris nüshasındaki hikâyelerin tamamında sıkıntıdan ferahlığa ulaşma teması bulunmakta ve her hikâyenin sonunda çıkarılacak dersler sıralanmaktadır (*bk.* Alparşlan, 2016). 42 hikâyeli Türkçe FBŞ'lerde ise dibace metinlerinde eserin halkı ahlâki açıdan eğitime amacıyla hazırlandığının belirtilmesine rağmen 42 hikâyeden yalnızca 17'sinde¹⁹ çeşitli ahlâk dersleri verme amacı öne çıkmaktadır. Bunlardan 12'sinin sonunda çıkarılacak dersler sıralanmış; 2'sinde (3. ve 12. Hikâyelerde) yalnızca "anlayana çıkarılacak çok ders vardır" demekle yetinilmiş; kalan 3 hikâyede (6, 11 ve 31. Hikâyelerde) ise belli bir ahlâk dersi²⁰ verme amacı öne çıkmışsa da sonunda çıkarılacak dersler söylenmemiştir. Diğer yandan, FBŞ türünün temel özelliği olan "sıkıntıdan ferahlığa ulaşma" teması bu

¹⁸ "Telif" ve "Müellif" terimlerinin kullanımı, günümüzdeki "te'lif" anlayışından farklı olarak, Osmanlı dönemi sözlüklerindeki kullanımıyla örtüşmektedir. Örneğin, Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmânî*'sinde (1889, s. 1409) "mü'ellif" için "Mevâdı bir yere cem edip kitap yapan, câm'i." tanımı verilmiştir.

¹⁹ Çeşitli ahlâk dersleri verme amacını taşıyan hikâyeler: 1-3, 6, 7, 9, 11-12, 19, 21, 23, 25, 27, 28, 30, 31, 37.

²⁰ 11. Hikâyede temel amaç, "dertsiz insan yoktur" mesajını vermek; 6. ve 31. Hikâyelerde ise temel amaç, "kader ve kazanın önüne geçmek mümkün değildir" mesajını vermektir.

külliyattaki bazı hikâyelerde mevcut değildir²¹. Dolayısıyla 42 hikâyeli Türkçe FBS'lerde temel amaç, çeşitli konularda ilginç hikâyeler anlatarak dinleyicinin güzel vakit geçirmesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, çeşitli konularda (define avcılığı, deniz maceraları, dolandırıcılık, aşk, talak, hırsızlık, yamyamlık, periler, cinler, büyücüler vs.) özellikle "ilginç" ve "merak uyandırıcı" hikâyeler seçilmiştir²². Hatta bazı hikâyeler, daha çok masal özellikleri taşımaktadır. Bazı hikâyelerde ise halk hikâyeleri motifleri tespit edilmiştir²³. Hamidiye yazması üzerine bir doktora tezi hazırlayan Koç'a göre: 6. Hikâyede kahramanın mazlumluğunun anlaşılması için sevk edildiği "adl terazisi" motifi, *Oğuz Kağan Destanı*'nda da işlenmektedir. 35. Hikâyeye, kaynağı itibariyle kimi yazılara konu olan Tepegöz hikâyesi ile şaşırtıcı benzerlikler taşımaktadır. Homeros'un *İlyada*'sında geçen "Polyphemos" ile Dede Korkut'ta yer alan "Tepegöz"ün kaynakları üzerine yapılan çalışmalarda FBS'nin adı geçmemektedir. FBS'nin tamamıyla Arap-Fars kaynaklı bir hikâyeler mecmuası olmadığını tespiti imkân veren hikâyelerden biri olan 35. Hikâyede geçen Tepegöz tiplmesi ve hikâyesi, Sibiryâ ve Kazak steplerinde de derlenmiştir. FBS'deki hikâyeler Türk coğrafyasının en batısına kadar yayılma alanı bulmuştur: 26. Hikâyeye ise *Badiyucemal ve Seyfilmülük* adıyla "hikâyeli türkü" olarak Kazak folklorunda yaşamıştır (Koç, 1998, s. 9).

Hikâyelerin hangi kaynaklardan derlendiği konusuyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. 42 hikâyeli nüshalardan seçtikleri 12 hikâyeyi günümüz Türkçesine aktararak yayımlayan Seyidoğlu ve Yavuz'a (2012, s. 16-17) göre Türkçe FBS'lerdeki "hikâyeler genel olarak *Binbir Gece Hikâyeleri*'nin havasını taşımakta, İran edebiyatından geçen *Tûtînâme* ve *Matiku't-Tayr*'a benzemekle birlikte hepsinden ayrı, hepsinden birer parça alınarak meydana getirilmiş bir hikâyeler külliyyatı durumundadır. İlk musannifinin

²¹ Örneğin, 14. Hikâyede Halife Harun Reşid'in merkezde olduğu, korku ve merak duygularını uyandıran gizemli ve ilginç bir olay anlatılmıştır. 18. Hikâyede bir kadı ile kıvrak zekalı bir hırsızın arasında geçen trajikomik ve ilginç bir olay anlatılmıştır. 20. Hikâyede kadın düşkün olan bir kadının başından geçen trajikomik bir olay konu edilmiş; bu olayı Halife Harun Reşid'in huzurunda anlatan kadı, hikâyesi halifeyi eğlendirdiği için ödüllendirilmiştir. Yani bu hikâyede de sıkıntıdan ferahlığa kavuşmaktan ziyade olayın ilginçliği öne çıkmaktadır. 22. Hikâyede üç kardeş ve bir kadının arasında geçen ince ve kıvrak zekanın öne çıktığı birtakım olaylar anlatılmıştır. Burada temel amaç, kardeşlerin sıkıntıdan ferahlığa kavuştuklarını anlatmak değil, hem kardeşlerin hem de kadının ne kadar zeki olduklarını vurgulayarak dinleyiciyi etkilemektir. 36. Hikâyede Gazneli Mahmud'un başından geçen 7 kısa hikâyeye (çerçeve hikâyeye olmaksızın) art arda sıralanmış; genellikle kelime oyunlarına dayalı kıvrak zekası veya olağanüstü dürüstlüğü ile Gazneli Mahmud'u etkileyerek ondan ihsanlar alan kişilerin ilginç olayları anlatılmıştır.

²² İlginç bir hikâyeye anlatmanın marifet sayıldığı, 10. Hikâyede açıkça ifade edilmiştir: Hikâyede üç genç ve bir yaşlı adam yolculuk yaparken yorgun düşer. Karşıda gördükleri kasma ulaşmak için takatleri kalmamıştır. Bunun üzerine birbirlerine hikâyeye anlatmaya karar verirler. Hikâyesi olmayan, diğerlerini kasma kadar taşıyacaktır. Eğer herkes hikâyeye anlatırsa en ilginç hikâyeyi anlatanı taşıyacaklardır: "*Hepümüz eydürsevüz garîb hikâyet eydeni götürelüm didiler*" (P-I 69a/5). İlginç hikâyeye beklentisi, 15. Hikâyede de mevcuttur: Bir mecliste, 750 yaşındaki Serib-i Cürhümü'den gördüğü ve duyduğu en ilginç hikâyeyi anlatması istenmiş; bunun üzerine Serib-i Cürhümü, Süleyman'ın karısı olarak tanınan Belkıs'ın anne ve babasının olağanüstü hikâyesini anlatmıştır.

²³ İlk yirmi hikâyedeki halk hikâyesi motifleri için bk. Yıldız, 2011.

belli olmayışı bu hikâyelerin her birinin ayrı ayrı, anonim hâlde halk arasında yaygın bulunduğunu; daha sonra bunları birisinin toplayarak bir araya getirdiği intibamı uyandırmaktadır. Arap, Acem ve Hint'ten gelen motiflerle Türk halkının zevki, gelenek ve görenekleriyle birleşerek bu hikâyeler teşekkül etmiş olmalıdır." Tietze'ye (1957, s. 416-418) göre ise 42 hikâyeli Türkçe FBŞ'nin günümüze çok sayıda nüshasının ulaşıp ulaşmaması, popüler bir halk kitabı olduğunu göstermektedir fakat bu eserin bir halk hikayesi koleksiyonu mu, edebî bir derleme mi, yoksa bir tercüme mi olduğu henüz kesin olarak anlaşılamamaktadır. Hikâyelerin karakterleri ve renkli kompozisyonları *Binbir Gece* koleksiyonu ile büyük benzerlik göstermektedir. Hatta Türkçe FBŞ'deki 17 hikâye, *Binbir Gece* koleksiyonu ile geniş paralelliklere sahiptir. Yine 3 hikâye *Tûtînâme* ile paraleldir. 42 hikâyeden 34'ünün Farsça karşılığını tespit ettiğini belirten Tietze'ye göre bu eser, *Kırk Vezir* Hikâyeleri ve *Tûtînâme* gibi tamamen Farsçadan tercüme edilmiştir. Fakat kaynağını tespit edemediği hikâyeler de bulunmakla birlikte, şimdiye kadar Türkçe FBŞ'nin tüm içeriğini kapsayacak bir Farsça hikâye koleksiyonuna rastlayamamıştır²⁴. Tietze'nin araştırmalarını devam ettiren Marzolph (2017, s. 16-27), Farsça *Câmi'ü'l-Hikâyât* yazmalarında Türkçe FBŞ ile paralellik tespit ettiği hikâyeleri listelemiş; en azından FBŞ'deki ilk hikâyelerin Farsça model olan yazmadan tercüme edildiğini, geri kalan hikâyelerin ise çeşitli kaynaklardan derlendiğini düşünmenin daha mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ancak Marzolph'un (2017, s. 16) da belirttiği üzere günümüze ulaşan Farsça *Câmi'ü'l-Hikâyât* yazmalarının en eskisinin 16. yüzyıla ait olması, bu tespiti sorunlu hâlde getirmektedir. Türkçe FBŞ üzerine kapsamlı araştırmalar yapan Baldauf'a (1994, s. 32-33) göre bu eser, farklı kaynaklardan derlenen bir *Câmi'ü'l-Hikâyât* yazmasından büyük ölçüde esinlenmiş de olabilir. Son olarak 42 hikâyeli külliyata ait olan Budapeşte yazmasını bir çalışmada inceleyen Anetshofer'e (2005, s. 24, 26) göre hikâyelerin bazıları Farsçadan tercüme edilmiş olabilir fakat eser muhtemelen bir Türk kompozisyonudur. Marzolph (2017, s. 15) ise çalışmada sunduğu argümanların Anetshofer'in bu tespitini güçlü bir şekilde desteklediğini belirtmiştir.

Doktora tezimizde konu ettiğimiz 42 hikâyeli külliyata ait Paris-I (1390-1410), Budapeşte (1451), Hamidiye (1492) ve Fatih-I (1565) olmak üzere dört yazma üzerine yaptığımız ayrıntılı araştırma ve incelemeler sonucunda bu eserin Anadolu Beylikleri döneminde²⁵ (14. yüzyılda), muhtemelen bir kıssahan²⁶ tarafından, sözlü icralar

²⁴ 42 hikâyeli Türkçe FBŞ ile en fazla benzerlik, Hubbî'nin Farsça *Câmi'ü'l-Hikâyât* yazmasında bulunmaktadır. Toplamda 34 hikâyeden oluşan -bir hikâyesi günümüze ulaşmayan- bu eserde 24 hikâye Türkçe FBŞ ile paraleldir fakat hikâyelerin sıralaması farklıdır ve 9 başka hikâye daha aralara serpiştirilmiştir. Oysa Türkçe FBŞ, belirsiz sayıda birtakım hikâyelerin gelişigüzel bir araya getirilmiş bir derlemesi olmayıp son derece muayyen, kalıplaşmış bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Hazai ve Tietze, 2017, s. 20). Diğer yandan, Hubbî'nin yazması 16. yüzyıl sonu veya 17. yüzyıl başlarına aittir (Anetshofer, 2005, s. 27).

²⁵ 42 hikâyeli Türkçe FBŞ'nin Anadolu Beylikleri döneminde, Osmanlı olmayan bir emir için hazırlandığı düşüncesi Hazai ve Tietze tarafından da ifade edilmiştir: Günümüze ulaşan yazmalarda bir ithafın bulunmaması da bununla açıklanabilir. Ancak çok geçmeden Osmanlı saray çevresinde popüler olduğu kesindir zira en eski tarihli nüshalar 1382'de Bursa'da ve 1451-52'de Edirne'de kaleme alınmıştır (Hazai ve Tietze, 2017, s. 21).

²⁶ Hikâyelerin yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenerek hazırlanması, kıssahan-meddahların eser üretme tekniğine karşılık gelmektedir (bk. Nutku, 1987, s. 187). Türk halk hikâyeciliğinde

düşünülerek hazırlandığı; hikâyelerin farklı kaynaklardan derlendiği ve ortak bir başlık altında toplama amacıyla "FBŞ" başlığının seçildiğini tespit ettik. Yazmalardaki (giriş formülü, geçiş formülü, anlatıcının yorum cümleleri, hikâye sonlarında okuyana ve dinleyene dua edilmesi gibi) sözlü gelenek unsurları, eserin sözlü hikâye icralarında kullanıldığını göstermektedir. Yazmalardaki nüsha farkları ise hikâye metninin sözlü icraların etkisiyle değiştiğine işaret etmektedir. Ayrıca bu külliyattaki üç hikâyenin 14-15. yüzyıllarda manzum olarak da icra edildiğini gösteren bazı yazmalar, yine ilk kez tarafımızca tespit edilmiştir. Kocatürk'ün (1964, s. 157) "Manzum Dinî Destanlar" başlığı altında inceleyip *Yiğit Destanı* olarak adlandırdığı 1379 tarihli manzum bir yazma, FBŞ'deki 25. Hikâyeye; *Temim-i Dari* olarak adlandırdığı ve 14-15. yüzyıla tarihlendirdiği manzum metin (Kocatürk, 1964, s. 161) ise FBŞ'deki 27. Hikâyeye karşılık gelmektedir. Kavruk'un (1998, s. 62) çalışmasında ise FBŞ'deki 18. Hikâyenin 14. yüzyılda Yusuf-ı Meddah tarafından *Uğru ile Kadı Hikâyesi*²⁷ başlığıyla mesnevi şeklinde yazıldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla 42 hikâyeli Türkçe FBŞ yazmalarının Anadolu'daki kıssahanlar ve meddahlar tarafından sözlü icralarda kullanıldığı ve bu külliyattaki hikâyelerin münferit olarak başka hikâye külliyatlarına da girdiği söylenebilir²⁸. Diğer yandan, söz konusu üç hikâyenin manzum metinlerini içeren yazmaların 42 hikâyeli Türkçe FBŞ'nin en eski yazmalarıyla yakın tarihlere sahip olması, bu hikâyelerin sözlü gelenekten derlenerek esere dâhil edildiğini de düşündürmektedir.

42 hikâyeli Türkçe FBŞ'den iki hikâye, *Binbir Gece Masalları*²⁹'nın Antoine Galland tarafından hazırlanan Fransa'daki baskısına eklenmiştir (Karateke, 2015; Tietze, 1957). Aynı dönemde Pétis de la Croix tarafından hazırlanan *Binbir Gündüz Masalları* koleksiyonu ise tamamen 42 hikâyeli Türkçe FBŞ'den hareketle oluşturulmuştur (Marzolph, 2017, s. 7-12). Avrupa edebiyatında Doğu etkilerini araştıran kişiler, bu

---

kıssahan-meddahlar, âşıklardan farklı olarak daha çok büyük şehir ve kasabalarda bulunmakta, icralarını sazsız gerçekleştirmektedir (Köprülü, 1999, s. 371-374). Hem halk meclislerinde hem de saraylarda performanslarını gerçekleştiren kıssahanlar, daha çok dini-kahramanlık hikâyelerini naklettikleri ve bu kahramanların "medhi" ile meşgul oldukları için 15. yüzyıldan itibaren "meddah" adını almaya başlamıştır (Köprülü, 1999, s. 371). Çalışmamızda konu edilen 42 hikâyeli Türkçe FBŞ yazması 14. yüzyıla ait olduğundan, bu eseri üreten kişi için "kıssahan" terimi tercih edilmiştir.

²⁷ Anadolu'da çok sevildiği anlaşılan *Hikâye-i Uğru ile Kadı* üzerine Çetin (1988) tarafından Prof. Dr. Umay Günay danışmanlığında bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmada söz konusu hikâyenin varyantları karşılaştırılmış (s. 19-51) ve bir halk hikâyesi sayılması gerektiği (s. 88-92) ifade edilmiştir. *Uğru ile Kadı Hikâyesi*'nin Kastamonu nüshasının metni ise Akman (2012) tarafından yayımlanmıştır.

²⁸ Son olarak *Binbir Gece Masalları*'ndan 14 seçme hikâyenin *Hikâye-i Duhterân-ı Arabî* başlığıyla bir araya getirildiği 17. yüzyıla ait Türkçe bir yazma tespit edilmiştir (bk. Çam-Levent, 2020). Söz konusu çalışmada belirtilmemiş olsa da, bu yazmadaki 14 hikâyeden 11'inin 42 hikâyeli Türkçe FBŞ'deki hikâyelerle ortak olduğu anlaşılmaktadır.

²⁹ Tietze'nin tespitine göre 42 hikâyeli Türkçe FBŞ ile *Binbir Gece* koleksiyonu arasında söz konusu iki hikâyenin dışında, 17 hikâye geniş paralellikler arz etmektedir. Bu iki eser arasındaki ilişkinin ayrıca araştırılması gerekmektedir (Tietze, 1957, s. 418).

sebeple 42 hikâyeli Türkçe FBŞ üzerine yoğun araştırmalar yapmışlardır³⁰. Söz konusu külliyyata ait hikâyeler, modern Türk hikâyeciliğini de etkilemiştir. Aziz Efendi'nin *Muhayyelât*'ındaki bazı hikâyeler, Türkçe FBŞ'den alınmış (Tietze, 1948); Rezaizade Mahmud Ekrem'in *Çok Bilen Çok Yanılır* adlı eserinin konusu da bu külliyyatın ikinci hikâyesinden adapte edilmiştir (Kavruk, 1998, s. 62). Diğer yandan, 42 hikâyeli Türkçe FBŞ hem 14. yüzyıla ait olması hem de sözlü icralarda kullanılmasından ötürü söz varlığı açısından önemli malzemeler içermektedir. Söz konusu külliyyata ait yazmalardaki söz varlığı, Yılmaz'ın *Ferec ba'd eş-şidde, Behcetü'l-hadâyık ve Kısas-ı Enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözcük varlığına katkılar I* (2014a), *II* (2014b), *III* (2017), *IV* (2020) başlıklı makale dizisinde tanıtılmış ve değerlendirilmiştir. 42 Hikâyeli Türkçe FBŞ'nin Budapeşte nüshasındaki söz varlığı ise Tietze (2021) tarafından hazırlanan *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'ne temel teşkil etmiştir (bk. Yılmaz, 2021).

SONUÇ

Türk edebiyatında; 14 bâbli, 13 bâbli ve 42 hikâyeli olmak üzere üç ayrı FBŞ külliyyatı bulunmaktadır. 14 bâbli ve 13 bâbli Türkçe FBŞ'ler üzerine tarihî kaynaklarda verilen bilgiler ve mevcut yazmalar, bu iki külliyyatın 15. yüzyıla ait olduğunu ve tercüme edilerek hazırlandığını göstermektedir. Bilinen en eski yazmaların, derleme niteliğinde olan 42 hikâyeli külliyyata ve 14. yüzyıla ait olması ise FBŞ'nin bir edebi tür olarak Türk edebiyatına 14. yüzyılda girdiğine işaret etmektedir. Farsçadan Hâlebî tarafından tercüme edilen 13 bâbli Türkçe FBŞ'nin Paris nüshasında, bütün hikâyelerde sıkıntıdan ferahlığa kavuşma temasının bulunduğu ve hemen hemen her hikâyenin sonunda çıkarılacak derslerin sıralandığı görülmektedir. 42 hikâyeli FBŞ'lerde ise temel amaç, halka ahlâk dersleri vermekten ziyade, çeşitli konularda ilginç ve merak uyandırıcı hikâyeler anlatarak dinleyicinin güzel vakit geçirmesini sağlamaktır. Hikâyelerin konularına, içeriklerine, dil ve üslup özelliklerine bakıldığında bu külliyyatın -muhtemelen bir kıssahan tarafından- sözlü icralar düşünülerek hazırlandığı; hikâyelerin farklı kaynaklardan derlendiği ve ortak bir başlık altında toplama amacıyla "FBŞ" başlığının seçildiği tespit edilmiştir. 42 hikâyeli külliyyata ait günümüze ulaşan en eski nüsha, bugüne kadar Budapeşte (1451) yazması olarak bilinmektedir fakat Paris-I (1390-1410) yazmasının daha eski olduğu anlaşılmıştır. Türkçe FBŞ'ler bugüne dek üç külliyyat hâlinde incelenmediği için 13 bâbli ve 14 bâbli FBŞ'ler üzerine yeterince araştırma yapılmamıştır. Türkiye'deki ve yurt dışındaki kütüphane kataloglarında yaptığımız araştırmalar sonucu, söz konusu iki külliyyata ait yeni yazmalar tespit edilmiştir. Bugüne dek, 13 bâbli külliyyata ait yalnızca Paris (1601-1615) nüshası üzerine bir çalışma yapılmıştır (bk. Alparslan, 2016). Oysa aynı külliyyata ait Budapeşte (1438) ve Ankara (1507) nüshaları daha eskidir ve bu nüshaların karşılaştırılarak incelenmesine ihtiyaç vardır. Mevlânâ Lutfî Tokâdî tarafından Arapçadan tercüme edilen 14 bâbli Türkçe FBŞ'nin ise günümüze ulaşmadığı bilinmektedir fakat son araştırmalarımıza göre Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda *Terceme-i Ferec Ba'de's-Şidde* başlığını taşıyan üç adet yazma

³⁰ Bu araştırmaların hareket noktası, Hazai ve Tietze (2006, 2017) tarafından yayımlanan Budapeşte nüshası olmuş ve daha çok 42 hikâyeli Türkçe FBŞ'nin Fars edebiyatındaki *Câmi'ü'l-Hikâyât* yazmalarıyla ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu tür çalışmalar hakkında bilgi için bk. Anetshofer, 2005; Marzolph, 2017; Baldauf, 1994.

bulunmaktadır. Katalog kayıtlarında yeterli bilgi verilmeyen bu yazmaların 14 bâbli veya 13 bâbli külliyatlardan hangisine ait olduğunun anlaşılması için ayrı bir araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adalar Subaşı, D. (2016). Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında el-ferec bade's-şidde Hikâyeleri. *Turkish Studies*, 11(4), 1-18.
- Ahmed Vefik Paşa. (1889). *Lehce-i Osmânî* (2. bs.). İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Akman, E. (2012). *Uğru ile kadı hikâyesi (Kastamonu nüshası)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alparslan, S. (2016). *El-ferec ba'de's-şidde- Paris nüshası (inceleme-metin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Anetshofer, H. (2005). *Temporale satzverbindungen in Altosmanischen prosatexten*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Baldauf, I. (1994). Freude nach der Bedrängnis? Literarische Geschichten zwischen Osmanisch, Persisch und Tatarisch. *Armağan: Festschrift für Andreas Tietze* (Baldauf I. and Faroqhi, S., Eds.) (s. 29-46). Prague: Enigma.
- Bloch, E. (1947). *Catalogue des manuscrits turcs T. I: Ancien fonds, nos 1-396. Supplement: nos 1-572 / Bibliothèque nationale*. Paris: Bibliothèque nationale.
- Çam Levent, Ç. (2020). Binbir gece masallarından seçme hikâyeler: Kâtip Muhammed'in hikâye-i duhterân-ı Arabî'si. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 13-41.
- Çetin, İ. (1988). *Türk halk hikâyeleri içinde hikâye-i uğru ile kadı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ferec Ba'de's-Şidde (1390-1410). Bibliothèque Nationale de France, Département des Manuscrits, Turc 377; 237 vr. (= 42 Hikâyeli Külliyata ait Paris-I Nüshası).
- Ferec Ba'de's-Şidde (1438). Macaristan Bilimler Akademisi Kütüphanesi Yazmaları, Türk Bölümü, Qu. 5; 101 vr. (= 13 Bâbli Külliyata ait Budapeşte Nüshası).
- Ferec Ba'de's-Şidde (1451). Macaristan Bilimler Akademisi Kütüphanesi Yazmaları, Türk Bölümü F. 71; 284 vr. (= 42 Hikâyeli Külliyata ait Budapeşte Nüshası).
- Ferec Ba'de's-Şidde (1492). İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu No. 1173; 198 vr. (= 42 Hikâyeli Külliyata ait Hamidiye Nüshası).
- Ferec Ba'de's-Şidde (15. yüzyıl). İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu No. 1698; 374 vr. (= 42 Hikâyeli Külliyata ait Laleli Nüshası).
- Ferec Ba'de's-Şidde (1507/1508). Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz FB 183; 273 vr. (= 13 Bâbli Külliyata ait Ankara Nüshası).
- Ferec Ba'de's-Şidde (1565). İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu No. 3718; 405 vr. (= 42 Hikâyeli Külliyata ait Fatih-I Nüshası).

- Ferec Ba'de's-Şidde (1576). İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu No. 3719; 277 vr. (= 42 Hikâyeli Külliyyata ait Fatih-II Nüshası).
- Ferec Ba'de's-Şidde (1601-1615). Bibliothèque Nationale de France, Département des Manuscrits, Turc 383; 182 vr. (= 13 Bâbli Külliyyata ait Paris Nüshası).
- Hazai, G. and Tietze, A. (2006). *Ferec ba'd eş-şidde (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch)*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 650 s.
- Hazai, G. ve Tietze, A. (2017). *Ferec ba'd eş-şidde (c. I: inceleme-metin, c. II: tıpkıbasım)* (Ürgüplü, A. S., Çev.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Karateke, H. T. (2015). The politics of translation: two stories from the Turkish ferec ba'de şidde in les mille et une nuit, contes Arabes. *Journal of Near Eastern Studies*, 74(2), 211-224.
- Kavruk, H. (1998). *Eski Türk edebiyatında mensûr hikâyeler*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kavruk, H. (2022). *Eski Türk edebiyatında mensûr hikâyeler* (2. bs.). Ankara: MEB Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1964). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Koç, M. (1998). *El-ferecü ba'de's-şidde 1. cilt: dil incelemesi-metin, 2. cilt: sözlük*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köprülü, M. F. (1999). *Edebiyat araştırmaları* (3. bs.). Ankara: TTK Basımevi.
- Kurgan, Ş. (1945). Osmanlı devrinde mensur hikayeciliğimize dair bir eser. *BELLE TEN*, III(4-5) Kasım-1945, 353-382.
- Marzolph, U. (2017). *Relief after hardship- the Ottoman Turkish model for the thousand and one days*. Michigan: Wayne State University Press, Detroit.
- Nutku, Ö. (1987). Âşık ve meddah hikâyeleri. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri C. III. (*Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence*) (s. 23-27).
- Parlatır, İ. ve Hazai, G. (2007). *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe el yazmaları kataloğu*. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Seyidoğlu, B. ve Yavuz, O. (2012). *Ferec ba'de's-şidde hikâyeleri- güçlükten kolaylığa kederden sevince* (2. bs.). İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Tietze, A. (1948). Aziz Efendi's muhayyelat. *Oriens*, I. Leiden, 248-329.
- Tietze, A. (1957). Das Türkische ferec ba'd eş-şidde als medium der wanderung orientalischer stoffe ins abendland. *Proceedings of the XXII Congress of Orientalists (Held in İstanbul, Sept. 15th to 22nd, 1951)* (p. 412-420). Leiden: E. J. Brill.
- Tietze, A. (2021). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi lugati* (2. bs.) (Yılmaz, E. ve Demir, N., Eds.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Vambery, A. (1901). *Altosmanische sprachstudien*. Leiden: E. J. Brill.

- Yıldız, Ç. (2011). *El-Ferec ba'de's-şidde'de motif incelemesi (ilk yirmi hikâye)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, E. (2014a). Ferec ba'd eş-şidde, behcetü'l hadâyık ve kısas-ı enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözvarlığına katkılar I. *Turcology and Linguistics Éva Ágnes Csató Festschrift* (Demir, N., Karakoç, B. ve Menz, A. Eds.) (s. 469-477). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, E. (2014b). Ferec ba'd eş-şidde, behcetü'l hadâyık ve kısas-ı enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözvarlığına katkılar II. *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı* (Demir, N. ve Yıldırım, F., Eds.) (s. 321-325). Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, E. (2017). Ferec ba'd eş-şidde, behcetü'l hadâyık ve kısas-ı enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözvarlığına katkılar III. *Prof. Dr. Zeynep Korkmaz Armağanı* (s. 419-423). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yılmaz, E. (2020). Ferec ba'd eş-şidde, behcetü'l hadâyık ve kısas-ı enbiya temelinde Eski Anadolu Türkçesinin sözvarlığına katkılar IV: -DXcAG. *Turkic Linguistics and Philology*, 2, 1-6.
- Yılmaz, E. (2021). Andreas Tietze'nin Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'nde söz varlığı. *Türk Dillərinin və Ədəbiyyatının Tədqiqi və Tədrisinin Aktual Problemləri Beynəlxalq Elmi Konfrans C. IV (Sumgayıt, 20-21 Mayıs 2021)* (Elkhan, H., Ed.) (s. 232-235).

FEREC BA'DE'S-ŞİDDE IN TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

Ferec ba'de's-şidde (FBŞ), has emerged in Arabic literature in the 9th century as a literary genre in which the stories about the relief after hardship are collected. Examples of the works of this literary genre in Persian literature have been seen since the 13th century. Since Turkish manuscripts of this literary genre -which is very popular in Arabic and Persian literatures- have been studied in a manuscript-oriented manner, FBŞ has been perceived as a single work in Turkish literature until today; and the idea that FBŞ entered our literature through translation from Persian in the 15th century has common. However, in Turkish literature; there are three separate collections of FBŞ: (1) with 14 chapters, (2) with 13 chapters, and (3) with 42 stories. Turkish FBŞ with 14 chapters was translated from Arabic by Mevlânâ Lutfî Tokadî in the 15th century. Turkish FBŞ with 13 chapters was translated from Persian by Mehmed b. Ömerü'l-Hâlebî in the 15th century. Turkish FBŞ with 42 stories whose first author is not known has been evaluated as a translation from Persian until today, but there is no other FBŞ with 42 stories in Arabic and Persian literatures; the fact that the manuscripts with 42 stories do not have the characteristics of the FBŞ literary genre and the oral tradition elements identified in the extant manuscripts indicate that the stories in this collection were prepared by compilation. The earliest known manuscripts belong to the collection of 42 stories, and date back to the 14th century. Therefore, it can be said that the FBŞ genre first entered Turkish literature in the 14th century with manuscripts with 42 stories. In this study, the extant FBŞ manuscripts in Turkish will be evaluated in three collections; then new manuscripts that have been overlooked so far will be introduced, and a detailed examination will be made about the features of Turkish FBŞ with 42 stories.

Keywords: Ferec ba'de's-şidde, Turkish literature, prose stories, folktale.